

*‘Op een wazig canvas is
meer te zien dan op een
scherpe afbeelding’*

Gerhard Richter

GERHARD RICHTER

Surrealistische familiekiekjes

► GERHARD RICHTER, *HÄUSER* (8.8.94), 1994, COLLECTIE DE PONT MUSEUM, TILBURG (FOTO: PETER COX)

Een groot schilderij van Gerhard Richter – abstract of juist hyperrealistisch – levert al snel enkele tientallen miljoenen dollars op. Om de lol in het schilderen te behouden en niet onder de overspannen verwachtingen van de kunstmarkt te bezwijken, ontwikkelde Richter in zijn vrije tijd een intiem, persoonlijk genre, niet bedoeld voor de verkoop: de overschilderde foto. Met restjes verf van zijn officiële schildersessies leeft hij zich helemaal uit op dierbare familiekiekjes, die bedolven raken onder golven, lawines en vlamme tongen van kleur.

tekst: Myrthe Meester

In eerste instantie had Gerhard Richter (Dresden 1932) zijn overschilderde foto's niet als officiële kunstwerken bedoeld, en stuurde hij ze graag als ansichtkaarten naar vrienden en familieleden. Toch worden de volgekliederde privé-foto's inmiddels als volwaardige Richters beschouwd en tellen rijke liefhebbers er op de kunstmarkt aanzienlijke bedragen voor neer. Welke plaats nemen deze surrealistische, spontane minikunstwerkjes – de meeste zijn niet groter dan 10 bij 15 centimeter – in binnen het veelzijdige oeuvre van de Duitse kunstenaar, die ook wel de Picasso van de eenentwintigste eeuw wordt genoemd?

► GERHARD RICHTER, 15. JAN. 2000, OLIEVERF OP KLEURENFOTO, 10 X 14,8 CM

Wazig laagje

Aan de kunstacademie van Dresden werd Richter in de jaren vijftig onderwezen in het figuratieve sociaal-realisme. Zijn eerste werken, die grotendeels verloren zijn gegaan, verheerlijken inderdaad – zoals de bedoeling was in Oost-Duitsland – de idealen van het communisme. Na zijn vlucht naar West-Duitsland in 1961 behield Richter zijn figuratieve schilderijstijl; het was wat hem onderscheidde van zijn westerse collega's. Hij specialiseerde zich in het naschilderen van foto's uit kranten, tijdschriften en familiefotoalbums, waarbij hij het fotorealisme van zijn schilderijen afzwakte door er een wazig laagje overheen te leggen. 'Op een wazig canvas is meer te zien dan op een scherpe afbeelding,' zei Richter daarover. 'Een exact nageschilderd landschap dwingt je om een bepaald aantal helder onderscheidbare bomen te zien, terwijl je op een wazig doek zoveel bomen kunt zien als je wilt. Het schilderij wordt er opener van.'

Fantasielandschap

Interessant genoeg begon 'wazigheid' steeds meer een doel op zich te worden

in de werken van Richter, en zette hij als hyperrealistische fotoschilder in de jaren tachtig de dappere stap naar het domein van de abstractie. In veel van zijn kleurige, veellagige abstracte doeken lijkt het alsof je de wereld weerspiegeld ziet in een rimpelende waterplas, of door geërodeerd glas heen. Hoewel Richter zich in zijn abstracte werk meestal niet expliciet door de zichtbare werkelijkheid laat inspireren, ontkent hij niet dat de toeschouwer ze vaak als fantasielandschap ervaart. 'Bijna alle abstracte schilderijen tonen scenario's, omgevingen of landschappen die niet bestaan, maar wekken de indruk dat ze wel zouden kunnen bestaan', aldus Richter. 'Iedereen gaat in abstracte doeken automatisch op zoek naar iets herkenbaars.'

Magische vreemdheid

Tussen Richters realistische en abstracte werken nemen zijn overschilderde foto's een bijzondere positie in. Ze zijn namelijk zowel fotorealistisch – sterker nog, het zijn foto's – als abstract, aangezien de toegevoegde verfslierten en -klodders niet naar iets concreets in de werkelijkheid

► GERHARD RICHTER, 8. SEPT. 04, OLIEVERF OP KLEURENFOTO, 9,7 X 14,7 CM

verwijzen. Richters artistieke ingrepen verheffen de alledaagse tafereeltjes op de foto's boven de sfeer van de banaliteit en herkenbaarheid. Tegelijk stimuleert de figuratieve, fotografische ondergrond de kijker om de abstracte verflokkers als landschappelijke elementen te interpreteren: als golven, lawines, sneeuwvlokken, druppels, ballonnen, wolken, vuurtongen en ga zo maar door. De overschilderde foto's, vermengingen van Richters fotorealisme en abstractie, laten zien dat beide kunstvormen helemaal niet zo ver uit elkaar liggen als je misschien zou denken. De kunstenaar is in feite steeds met één en hetzelfde bezig: met een onderzoek naar de zichtbare werkelijkheid en naar manieren om de schoonheid en magische vreemdheid daarvan zichtbaar te maken.

Spontaniteit

Richter staat erom bekend dat hij bijzonder langzaam en zorgvuldig werkt, vaak ontevreden is met het resultaat, en dan oude verflagen wegschraapt en ze met nieuwe lagen overdekt. Zijn overschilderde foto's vormen een uitzondering op deze bedachtzame

► GERHARD RICHTER, 8. SEPT. 04, OLIEVERF OP KLEURENFOTO, 9,7 X 14,7 CM

werkwijze: ze zijn juist spontaan en snel geschilderd, met verkleuren die hij na een officiële schildersessie toevallig overhoudt. Ook hanteert hij de regel dat hij een overschilderde foto achteraf niet opnieuw mag bewerken. Op die manier schakelt hij tijdens het schilderen zijn kritische geest even uit en geeft zich volledig over aan zijn impulsen en de stemming van het ogenblik. Deze 'heerlijke vrijheid', zoals Richter het zelf noemt, doet denken aan de spontane werkwijze van surrealisten zoals Óscar Domínguez en Max Ernst, die het toeval een grote rol in hun werk lieten spelen, in de hoop op die manier de grillen en fantasieën van hun onderbewuste naar de oppervlakte te brengen.

Onderbewuste

Wat Richter met zijn overschilderde foto's onthult over zijn onderbewuste is nog niet zo gemakkelijk vast te stellen. Soms, wanneer vlamme kleurtongen een familiefoto overwoekeren, krijg je bijna de indruk dat de kunstenaar een verwoestende apocalyps verwacht, het einde van de vertrouwde wereld zoals hij die kent. Maar minstens zo

vaak lijkt hij – meesterlijk en virtuoos – een nieuwe natuur te scheppen: nieuwe bergen, wolken, bloesems en struikgewas, die op een bijzonder organische manier vervloeien met het tafereel op de oorspronkelijke foto. Opmerkelijk is het vele rood dat Richter verwerkt in de babyfoto's van zijn zoon Moritz, waarmee hij een onwettelijk droomuniversum oproept van kloppend bloed, een pas doorgesneden navelstreng en levendige herinneringen aan de warme binnenkant van de baarmoeder. Steeds prikkelen de geschilderde toevoegingen de associatiekracht van de kijker, zodat je er misschien wel meer van kunt leren over je eigen onderbewuste dan over dat van de kunstenaar. ■

Gerhard Richter – Painting after all is t/m 5 juli te zien in Metropolitan Museum of Art (The Met Breuer, New York). www.gerhard-richter.com